

Sonja Anžič

KAKO SO V LJUBLJANI LETA 1944 PRAZNOVALI OBLETNICO PRVE OMEMBE LJUBLJANE?

Letos mineva 850 let, odkar se je (po do sedaj zbranih podatkih) prvič v pisnih virih omenilo ime Ljubljana (v obliki Laibach, dve leti kasneje, leta 1146, pa v obliki Luwigana)¹. Napoved letošnjega praznovanja obletnice te prve omembe pa je sprožila nekaj vročih polemik, v katerih se je postavljalo tudi vprašanje o smiselnosti praznovanja omenjene obletnice. Po mnenju nekaterih je namreč Ljubljana obstajala že pred prvo omembo, mesto je postala približno 100 let kasneje, prva omemba pa je zapisana v nemškem jeziku. Povrh vsega naj bi leta 1944 nemški okupator skupaj s slovenskimi kolaboracionisti praznoval 800-letnico Ljubljane kot nemškega mesta.²

Namen mojega prispevka je, s pomočjo arhivskih virov prikazati dogajanja v zvezi z jubilejem okrogle obletnice prve omembe leta 1944.

Priprave na jubilej

Priprave na počastitev 800. obletnice Ljubljane segajo v leto 1939, ko so sklenili, da se prične z načrtnim delom za izdajo monografije mesta Ljubljane.³ Vsi načrti, dogovori in poročila o že izvedenih delih glede monografije, so bili od leta 1939 pa do leta 1944 redna točka dnevnega reda sej kulturnega odbora.⁴ Že na seji

dne 3. julija 1939 je inšpektor Wesper opozoril, da bi bilo izvršitev zamisli o izdaji monografije potrebno pospešiti. Zato je kulturni odbor sklenil, da bo vzpostavil stik s prof. dr. Žontarjem in ga povprašal, če je voljan prevzeti organizacijo za izdajo monografije.⁵ Tako je bil že v proračunskem letu 1939/40 namenjen določen znesek denarja (20.000 din), ki naj bi se porabil za pripravljala dela v zvezi z izdajo monografije.

Izvajanje planov, ki so bili izdelani za izdajo monografije, pa je začela vse bolj ovirati druga svetovna vojna. Le-ta sicer takrat še ni zajela naših krajev, toda prva dela, potrebna za izdajo monografije, naj bi raziskovalce vodila v tuje arhive v Gradec, München, Dunaj in Italijo.⁶ Na seji kulturnega odbora 25. januarja 1940 so izvolili ožji uredniški odbor v sestavi: univ. prof. Kos, Melik, Stele, Zwitter, dr. Mal in dr. Ložar, ki naj bi izdelal program za izdajo monografije in določil, komu naj bi se poverilo sestavljanje in pisanje posameznih razdobij, kdo bo splošno nadziral in dajal smernice za sestavo monografije.⁷ Iz zapisnika naslednje seje izvemo, da se je uredniški odbor odločil, da se izda monografija mesta Ljubljane v petih zvezkih, prvi zvezek pa naj bi obsegal splošno geografski opis ter prazgodovinski in rimski del ljubljanske zgodovine. Glavno uredništvo celotnega dela je prevzel dr. Stele⁸, pisanje prvega dela monografije pa so poverili dr. Ložarju. Glede kredita, ki je bil v letu 1940 namenjen za monografijo, so na seji 7. marca 1940 sklenili naslednje: 8.000 din naj bi se porabilo za preddela, ki bi jih izvršil dr. Ložar, 10.000 din pa za načrte cerkva (ugotovljeno je bilo namreč, da razen nunske cerkve do takrat nobena izmed ljubljanskih cerkva ni imela načrta) in nakup nujno potrebne znanstvene literature. Vendar zaradi neugodnih vremenskih

¹ O prvih omembah Ljubljane je pisal dr. Milko Kos v članku: K 800 letnici prve omembe Ljubljane v zgodovini, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, letnik XXV-XXVI, str. 85-87.

² Te polemike so se zvrstile v člankih časopisa Delo in Slovenskih novic v prvi polovici letošnjega leta (Delo, 18. febr.; Slov. novice, 18. febr.; Delo, 25. febr., Delo, književni listi, 17. marec, Delo, književni listi, 7. april,...).

³ Zgodovinski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju ZAL), LJU-488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. VIII/1.

⁴ Mestni kulturni oddelek je bil samostojen oddelek mestnega poglavarstva v Ljubljani. V njegov delokrog so spadali vsi posli, ki so obravnavali kulturna vprašanja, ki so se tikale Ljubljane in njene okolice, razen šolstva. Kulturni odbor mestnega sveta pa je bil posvetovalni organ predsednika mestne občine v kulturnih vprašanjih. ZAL, LJU-488, Mesto Ljubljana, rokopisne

knjige, Cod. VIII/1, pravilnik kulturnega odbora iz leta 1936.

⁵ ZAL, LJU-488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. VIII/1.

⁶ Prav tam.

⁷ ZAL, LJU-488, Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Cod. VIII/2.

⁸ Prav tam.

razmer dr. Ložar načrtovanih preddel ni mogel pravočasno izvršiti in na naslednji seji 27. maja so sklenili, da se denar, ki je bil namenjen za preddela, porabi za nabavo posnetkov arheoloških predmetov.

Priprave za izdajo monografije pa so vseeno tekle dalje, saj je dr. Stele 12. septembra 1940 na seji kulturnega odbora poročal, da se je znesek v proračunu za leto 1939/40, namenjen monografiji, porabil za izdelavo talnih načrtov ljubljanskih cerkva, za nakup potrebne znanstvene literature in za nakup 300 fotografij raznih muzejskih predmetov, ki naj bi bili objavljeni v knjigi. Ob koncu leta je tudi poročal, da so že naredili tlorise vseh ljubljanskih cerkva in predlagal, da se za naslednje proračunsko leto 1940/41 zopet določi kredit.⁹

Iz pojasnil k proračunu za leto 1943 z dne 25. avgusta 1942 pa izvemo, da je pripravljala dela za izdajo monografije o Ljubljani za dalj časa prekinila vojna. Tako uredniški odbor ni porabil sicer odobrenega kredita za leto 1942, za leto 1943 pa postavka za izdajo monografije ni bila več predvidena¹⁰.

18. februarja 1943 je župan mesta Ljubljane L. Rupnik poslal prof. dr. Francetu Steletu dopis s prošnjo, naj odbor nadaljuje z delom v zvezi z monografijo Ljubljane "po načrtu". Zato je prof. dr. Stele 12. aprila 1943 sklical sejo odbora za izdajo monografije¹¹. 28. aprila 1943 pa je šef kulturnega oddelka dr. Pretnar v odgovor na županov dopis podal uradno poročilo glede del v zvezi z monografijo. Temu poročilu je priložil tudi zapisnik seje odbora za monografijo z dne 12. aprila 1943¹². V poročilu je navedel, da se odbor sooča s številnimi težavami: sodelavci monografije ne morejo delati v tujini (Nemčiji, Italiji) in tudi v domačih arhivih je delo otežkočeno, ker je mnogo arhivov shranjenih v skladiščih; onemogočena so dela na terenu, ni mogoče fotografirati, v proračunu pa ni več predvidenega kredita za monografijo. Hkrati je ugotovil, da se aktualnost izdaje monografije ni zmanjšala, ampak le še povečala, saj bo v letih 1944 in 1946 minilo 800 let od prve omembe Ljubljane v pisanih virih.

Na omenjeni seji odbora so prisotni ugotovili, da monografije do obletnice ne bo mogoče dokončati. Zaradi tega je odbor za izdajo monografije sklenil, da županu pošlje nekaj drugih predlogov:

1. v proračunu za leto 1944 naj bi se zopet predvidel primeren kredit za raziskovalna, geometrska, risarska in fotografska preddela;
2. dr. R. Ložarju naj bi se dodelila za raziskovanje terena, merjenje in risanje, kolikor je to za njegovo delo potrebno, mestni geometer in mestni arhitekt;
3. kot jubilejna publikacija za leti 1944 in 1946 naj bi se izdalo delo Ljubljana v sliki. Uredil naj bi ga in primeren uvod napisal Fr. Stele;
4. če bi se akademija odločila za tisk dr. Ložarjevega Kataloga barjanskih starin, se priporoča, da bi to važno izdajo mestna občina primerno podprla;
5. omogoči naj se tudi natis Fabjančičevega dela Vrsta ljubljanskih sodnikov in županov, ker predstavlja prav to delo enega največjih dezerat ljubljanske zgodovine.

Na drugi strani poročila je lastnoročno napisan odgovor župana Rupnika z dne 8. maja 1943, da se s predlogi pod točkami 1, 3 in 5 strinja (s tem, da se pravočasno predloži proračun stroškov), predlogi pod točkami 2 in 4 pa se morajo zaenkrat odložiti. Spodaj potem vidimo še pripis Fr. Steleta z dne 4. 6. 1943: vzela na znanje. To je bil zadnji dokument, ki mi ga je uspelo najti v zvezi z monografijo Ljubljane, ki bi jo izdali ob okrogli obletnici prve omembe.

Med arhivskim gradivom pa se v zvezi z obletnico prve omembe Ljubljane ne nahajajo samo spisi v zvezi z monografijo, temveč tudi drugi. Tako na primer med spisi mestnega kulturnega oddelka najdemo tudi kopije dopisov gospe M. Šarc, ki je odboru predlagala, naj se v času od 7. 12. 1944 do 7. 1. 1945 izvede dobrodelno-božična narodna razstava in prodaja narodnega blaga s priklučeno jubilejno razstavo 800 let mesta Ljubljane¹³. Po mnenju predlagateljice bi z razstavo (postavljena naj bi bila v veži stopnišča in glavni dvorani magistrata) dosegli uveljavljanje narodnega blaga v dobrodelne namene, razstava pa bi spravila izdelavo in prodajo narodnega blaga (pod oblastveno kontrolo) na gospodarsko-dobrodelne tirnice; hkrati bi

⁹ Prav tam.

¹⁰ ZAL, LJU-499, Mesto Ljubljana, kulturni oddelek, a.e. 25.

¹¹ ZAL, LJU-499, Mesto Ljubljana, kulturni oddelek, a.e. 79.

¹² Prav tam.

¹³ ZAL, LJU-499, Mesto Ljubljana, kulturni oddelek, a.e. 29.

tvorila podlago za ustanovitev zavoda za uveljavljanje narodno-umetnostne obrtne in kmečke kulture, ki naj bi ga ob zaključku razstave ustanovilo mestno županstvo.

Na omenjeni dopis pa mestno županstvo in kulturni odbor očitno nista odgovorila. Zato je M. Šarčeva 17. 11. 1944 na mestni magistrat naslovila še en dopis, v katerem je odgovorne opozorila, da morajo glede razstave - če jo nameravajo prirediti - takoj pričeti z delom.¹⁴ A tudi ta dopis je ostal brez odgovora.

Toliko o pripravah in o predlogih na praznovanje okrogle obletnice prve omembe Ljubljane v pisnih virih. Kaj pa se je v letu 1944 res izvedlo v zvezi s praznovanjem?

"Jubilejno leto" 1944

Ob koncu leta 1943 (14. 12. 1943) je "eden v imenu stotin meščanov" ljubljanskemu županu predlagal, naj bi pri nekaterih ljubljanskih ulicah (npr. 3. maja, Viktorja Emanuela, soške divizije, Arielle Rea...) spet vzpostavili imena, ki so jih imele pred vojno.¹⁵ Ta dopis je najprej obravnaval kulturni odsek. Šef kulturnega odseka je 10. januarja 1944 podal pojasnilo, da so leta 1941 na zahtevo Visokega Komisariata preimenovali 34 ljubljanskih ulic. Za 13 ulic (Cesta Viktorja Emanuela, Ulica 3. maja, Rimski trg, Albanska ulica, Marconijeva ulica, Verdijeva ulica, Puccinijeva ulica, Petrarčova ulica, Quagojeva ulica, Cesta soške divizije, Videmska ulica, Ulica sv. Marka, Gostilničarska ulica) je določil imena Visoki komisariat, za ostale pa takratni kulturni odbor. Obenem je pripisal, da bi bilo - glede na spremenjene razmere - umestno, da bi vsaj tiste ulice, za katere je določil imena takratni Visoki komisariat, spet dobile (po predhodnem sporazumu z gospodom predsednikom Pokrajinske uprave) svoja prejšnja imena.¹⁶

Omenjeni dopis je bil verjetno povod za preimenovanje treh ulic v Ljubljani 11. aprila 1944. Med preimenovanimi je bila tudi Cesta Soške divizije, in sicer je dobila novo ime: 800 let Ljubljane.¹⁷ Istega dne, ko je bilo izvršeno preimenovanje teh treh ulic, je Slovenski narod objavil članek: 800 let Ljubljane (pod rubriko: Iz

zgodovine nastanka in razvoja ljubljanskega mesta).¹⁸

Sredi leta 1944 je Zimska pomoč za bibliofilsko tombolo 1944 izdala Zbornik zimske pomoči.¹⁹ V njem je objavljen članek Milka Kosa Ob osemstoletnici Ljubljane,²⁰ kar naj bi tudi bil prispevek k obletnici prve omembe Ljubljane. Jutro je ob koncu septembra 1944 namreč zapisalo, da je v Zborniku zimske pomoči "rektor naše univerze dr. Milko Kos posvetil znanstveno zanesljivo in natančno pozornost letošnjemu jubileju Ljubljane: osemstoletnici, odkar se imenuje prvič v zgodovini".²¹

Prav tako sredi leta 1944 je izšel tudi Vodič po Ljubljani.²² Tudi ta je bil izdan ob 800-letnici Ljubljane. Prvo poglavje vodiča nosi naslov: Ob osemstoletnici Ljubljane. Opisano je zgodovinski razvoj Ljubljane od najstarejše dobe pa do potresa 1895. leta. V naslednjem poglavju sledi seznam ulic, z navedbo številke tramvajev, ki vozijo do njih. Tu že zasledimo Cesto 800 let Ljubljane (pred glavnim Kolodvorom, prej Masarykova cesta).

Ne glede na ulično preimenovanje, ki ga je komisija za preimenovanje ulic pri Mestnem ljudskem odboru Ljubljana pripravljala po vojni, so dobile predvojne nazive že leta 1944, nekatere po ukazu okupacijske oblasti preimenovane ulice, ceste in trgi, med njimi je bila tudi Masarykova cesta (Cesta 800 let Ljubljane).²³

Za konec

Iz vsega navedenega lahko naredim zaključek, da kakšnega velikega in množičnega praznovanja prve omembe imena Ljubljane v letu 1944 ni bilo. Seveda to, glede na okoliščine in čas, s katerim je sovpadla obletnica, ni presenetljivo. Bolj pa presenečajo priprave na izdajo monografije o Ljubljani, ki naj bi bila izdana prav ob okrogli obletnici. V zvezi s tem naj spomnim, da je v letu izšla prva knjiga Zgodovine Ljubljane

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ ZAL, LJU-489, Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, fasc. 2400; II A/6 l. 1944.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Slovenski narod, 11. april 1944, str. 4.

¹⁹ Zbornik zimske pomoči 1944, Ljubljana 1944.

²⁰ Milko Kos, Ob osemstoletnici Ljubljane, Zbornik zimske pomoči 1944, Ljubljana 1944, str. 338-344.

²¹ Jutro, št. 217, 22. 9. 1944.

²² Vodič po Ljubljani, izdal "Karton" d.z.o.z., Ljubljana 1944.

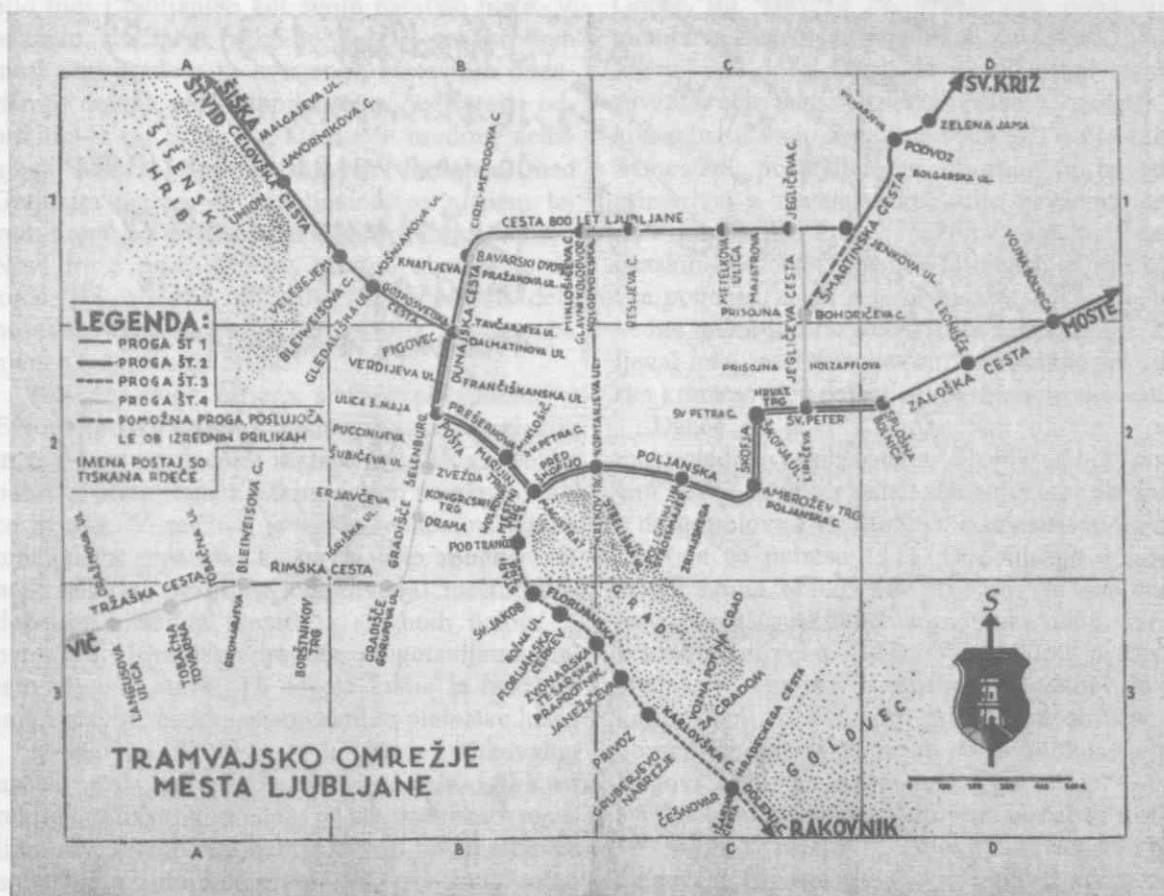
²³ Vlado Valenčič: Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, Ljubljana 1989, str. 219.

(geologija in arheologija) šele leta 1955.²⁴ V predgovoru je navedeno, da je to knjigo Mestni ljudski odbor Ljubljane namenil počastitvi 10. obletnice osvoboditve glavnega mesta Slovenije ter da se je zamisel o izdaji zgodovine Ljubljane pojavila že pred drugo svetovno vojno (tu gre za že opisane priprave na monografijo).

Da zamisel in prvi koraki za izvedbo omejenega dela izvirajo iz časa tik pred okupacijo, a da je "vrsta neugodnih pogojev pisanje knjige in priprave za njeno izdajo zavlekla do let po osvoboditvi", omenja tudi Jože Šorn v predsta-

vitvi knjige v Kroniki²⁵, hkrati pa navaja, da naj bi celotna Zgodovina Ljubljane obsegala štiri knjige z okoli 1800 stranmi.²⁶ Vendar navedeni projekt še do danes ni bil uresničen.

V letu 1994 je bil sicer načrtovan simpozij, katerega referati naj bi predstavljali osnovo za izdajo monografije Ljubljane, ki naj bi izšla proti koncu stoletja. Stekli so pogovori in priprave, toda do konkretne izvedbe (zaenkrat samo simpozija) ni prišlo. Nekateri pravijo: "V tretje gre rado".

Vodič po Ljubljani

²⁴ Zgodovina Ljubljane. Prva knjiga: Geologija in arheologija, Ljubljana 1955.

²⁵ Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino IV, 1956, str. 52.

²⁶ Prav tam.

Pretežno da il lavoro dovrebbe essere pronto per la pubblicazione nei primi mesi del 1944, grazie solo tanto nel preventivo di detto anno pro 2 hanno come staurate le somme ne 2 cenarie: il preventivo del corrente anno non offre alcuna possibilità di spesa veiga accenera che il preventivo di spesa pro presentato tempestivamente all'ammini 2

Smatram, da bi delo moralo biti pripravljeno za objavo v prvih mesecih 1944. l., ker samo v proračun 1944. bo mogoče nakazati potrebnosti: proračun tekočega leta ne mudi nikalnih bo do casa Predlo- racun izdatkov. - Potrebno

IL Vice Podestà-Podupane
8 MAG. 1943

Sono d'accordo con le proposte ad 1) 3) e 5), ma bisognerà tempestivamente presentare il preventivo di spesa. Le proposte ad 2) e 4) si devono rimandare per ora.

[Handwritten signature]

I predlogi 1) 3) in 5) se strinjam, s tem da se pravišano predlož predračun stroškov. Predloge 2.) in 4.) se morajo odložiti za sedanj 8.V.43-XXI. P. Pymnik

Lubiana, il 8 V 1943XXI.-
Il Podestà:

del 4/5

107503

[Handwritten signature]

*Kel na znanje
aj. 4. V. 1948
F. B. S. [Signature]*

Odgovor župana Rupnika na predlog za izdajo Monografije Ljubljane